

ИНТЕРВЮ С Г-ЖА ТЕМЕНУГА ДАНЕВСКА

- Какво си спомняте за екологичната обстановка в Русе през 80-те години на миналият век?

- 80-те години на 20. век за нашето поколение не са далечно време. За вас, разбира се, нещата стоят по различен начин. Това бе времето, в което все още не бяха настъпили първите индикации за промени в живота на нашето общество, за съжаление те тръгнаха именно от екологията. Имаше големи проблеми, за които

първоначално не се говореше. Не се говореше нито в училище, нито в социалната среда, нито в самото общество. Докато не започнаха децата ни да се разболяват все по-често. Всички, независимо в коя част на града живееха, усещаха и виждаха тази синкава мъгла, която обхваща града.

Когато вятърът подухваше откъм другия бряг на Дунава, хората се обаждаха, звъняха и питаха, но единственият отговор на властите, на ХЕИ, бе, че няма нищо. Но ти се събуждаш, отваряш си прозореца и освен тази синкавост, имаше едно „облаче“ над града, което се задържаше. Ако имаше простряно пране, дрехите миришеха на хлор. Не знам дали имате представа какво е хлор в чист вид. Едно време, с из-

винение, се чистеха тоалетните с хлорна вар и тази миризма беше много специфична. Но отговорът на всички въпроси беше: „Не, няма нищо”. Обикновено хората, които живееха в кварталите към телевизионната кула, можеха да видят кога се случва, тъй като оттам се вижда твърде добре отсрещната страна на Дунава. Виждаха тези изпускания рано сутрин, преди да е настъпило утрото.

Хлорът довежда до заболявания на дихателната система. Повече при алергични хора и деца. Всичко тръгна от децата и хронично болните с белодробни заболявания, но никаква реакция. Нито в училища, нито навън. Това продължи много години. Нашите власти тук правеха официални запитвания. Когато тъмен облак се задържаеше дълго при хубаво време и децата бяха на училище, ни караха да ги прибираме. Това е вече към 85-та и 86-та година. Първите години дишахме с пълни гърди този въздух и така, докато после не почнаха да ни пращат писма или да ни се обаждат по телефона. Т.е. нищо, което да бъде документирано и по документален път не може да се докаже, че някой е предупредил да бъдат прибрани децата, за да не дишат този въздух. След първите 2-3 години хората се научиха, който може да си спести някакво излизане, като видиш такъв облак, си прибираш дрехи, пране и всичко, което е. Първите признаци бяха острите алергии, пак казвам, най-много при децата и при хронично болните. В резултат на което след запитванията отговорът беше: „Не, няма вредни производства в Румъния”, т.е. отричаше се.

След което се стигна до тези първи протести, които бяха преди всичко на жени и майки. Това бяха първите протести в онези времена, оттогава не е имало такива, тъй като вече много хора започнаха да напускат града заради децата си. Но въпреки протестите нещата не се промениха много. Вие вероятно сте видели и във филма, който гледахте тук

и тъй като се занимавате целенасочено във вашия проект с изучаването на това нещо, че беше един митинг на майки с колички. Но някакси хората не го отчетоха, не решиха, че се е случило нещо важно, но започнаха да се появяват първите мерки от страна на държавата.

По стечение на обстоятелствата големият ми син е роден 1983 година и като стана на 3 години и тръгна на детска градина, в детските градини всички деца от по-големите групи (от 3 до 6 години) ги изпращаха на лагер за сметка на държавата било в Черноморец, Трявна или други места, където водят деца с белодробни заболявания. Това става един път в годината, в продължение на 3 години. Официално признание няма, но все пак в държавата някой реши да положи някаква грижа за т.нар. подрастващи, тъй като налице бяха много заболели деца.

Много хора напуснаха града, изселиха се. Основно заради децата си. По това време при нас в училище, тогава бяхме основно училище „Кл. Охридски“, имахме няколко човека, които напуснаха заради децата си. Преподавателката по изобразително изкуство г-жа Лидия Кунева имаше много активна социална позиция, много добър художник, която участва активно в тези протести, защото и двете ѝ деца реагираха на това замърсяване и тя съответно се изсели. Но тя тогава освен в протестите беше организираща, пак в знак на протест от съюза на художниците в Русе, съвсем неофициално протест с картини на тази тема. Нашата колежка, с картината, която беше нарисувала, тя доскоро беше тук, в училище, но сега не знам къде е изчезнала, беше спечелила 3-то място. Картината представляваше едно около 3-годишно дете, което е на брега на Дунава и се вижда от другата страна как бълва румънският завод от комините, а детето е с маска. Много живи и много изразителни бяха очите му. И така по

някакъв начин нашето съсловие и училищата, художници и артисти по някакъв начин изразяваха своя протест. По това време не разрешаваха да се извършват официални изказвания колко човека са с белодробни заболявания и колко са напуснали града точно в този период. Такава статистика беше секретна. Но имаше деца, които се изселиха, аз помня такива ученици, тъй като идваха редовно при мен в библиотеката и бяха в лошо здравословно състояние. Те напуснаха града и се изселиха от този лош въздух в Трявна, в санаториум без семейството си, защото цялото семейство не може да отиде. Години след това, след 90-те години, вече пораснали, завършили средно образование, големи хора, се върнаха в Русе, за да продължат да живеят тук.

- Как се предпазвахте от хлора?

- Това, което правеха хората по време на обгазяването, бе да слагат влажни чаршафи от вътрешната страна на прозорците си, по къщите си, за да изолират. Тогава тази дограма я нямаше. Всеки си е търсил начин за спасение, независимо от това колко зле се е чувствал. Тези, които нямаха такива пристъпи, които не са алергични, които нямат такива заболявания, по-лесно го понасяха, но имаше хора, които много трудно можеха да дишат. Имаше дни, в които тръгваш на работа и всеки втори е с кърпичка на носа, защото този въздух трудно се дишаше. То имахме чувството, че едва ли е било нарочно, но изглеждаше много безумно, защото, особено в горещите дни, все едно, че чакат да духне вятърът и изпускат тези отрови и ако след това не духне вятър, те се задържат над града твърде дълго време. Във филма, който видяхте, сте забелязали, че в тези първи протести участници са и Нешка Робева, и много други личности, свързани с развитието на демокрацията, на борбата за демокрация. От тези протести по-късно се оформиха и политически партии,

и природозащитници. Имаше значително по-късно протести и в София. Абсолютно борба за оцеляване, защото хората искаха въздух за децата си.

- Вие участвали ли сте в тези протести?

- В този протест, който беше най-впечатляващото нещо, не съм участвала. Иначе в разни други неща, покрай г-жа Кунева съм участвала, но те не са толкова важни. Майките с количките бчха най-силното представяне на този протест. Не съм била на него.

- Какво е правила милицията срещу протестиращите?

- Ами милицията си е затваряла очите в общи линии. Не е само това, дали си мъж, или жена, или дете, то не е било причина да не се намесят. Вероятно просто са се страхували от по-широк отзвук, да не би да излезе, ако се предприемат някакви мерки, извън контрол тази информация и предполагам, че от чист страх, защото нещата са набирали някаква скорост, тези хора не са били бити, не са били преследвани. Значи, чисто политически преследвани нямаше. И наистина има съвсем такава доброволна основа, изчистена от политически пристрастия. В тези първи години на тези протести политическа оценка нямаше.

- Какви са били първите мерки срещу това? И взети ли са изобщо някакви мерки за опазването на хората?

- Докъм 1987-ма – 1988-ма абсолютно нищо. Може би промениха часовете, в които изпускаха тази отрова, но от нашите хора, българската страна, вървяха официално някакви ноти за протест до румънците, които отричаха, че имат вредни производства и това се точеше 6-7, не помня, може и 8 години да са били... Едва преди 1990 г. те затвориха част от завода. А то не беше, честно казано, то не беше от тези протести. То отново бе акт на политическо решение. Значи,

това чисто екологично движение, движение за право на живот, след това започна да се трансформира полека-лека в политическо движение.

- Давани ли са някакви указания за предпазване на децата?

- Не. Официално никой не призна за проблема. Нито българската страна, нито румънската. Хората си протестираха, всички го знаеха. Самите управляващи това, което направиха, беше изпращането на децата по лагери за сметка на държавата, което продължи 3-4 години. Това беше единственият официален признак, който знам поне като родител. В училище нямаше абсолютно нищо, нали ви казвам. Само едно скрито, потайно обаждане на някой добър човек: "Приберете децата вътре, защото в момента има облак". И щом имаше такова нещо, се прибираха децата за час-два, но всичко беше абсолютно неофициално, държавата не призна нито веднъж, че има такова нещо, особено в тези години, в които беше най-силно обгазяването.

- Жителите на Русе били ли са изобщо оптимистично настроени, имали ли са надежда, че това ще се оправи, че ще се стигне до някакво споразумение с румънците, дали ще се съгласят или нещо такова?

- Не бих казала, че са били оптимистични, но бяха инатливо настроени, че няма да спрат да протестират, защото виждате, че няма друг начин. По някакъв начин, независимо, че и двете държави не признават, че съществува този проблем, майките бяха решени, че ще се борят за децата си. Който напусна града – напусна, но, който остана... Защото твърде много хора бяха заплашени в този град. И тези хора просто бяха решили, че няма да престанат да протестират, независимо под каква форма са тези протести. Не мога да си спомня, имаше едни листовки... Неофициално някой беше

пръснал един от всичките пъти някакви листовки, но те толкова бързо ги прибраха от центъра, че беше само въпрос на това, че, ако аз не знам, че те са направени от някого, който е участвал в самото разпространение – нямаше как да знаем. Тогавашната власт обичаше абсолютно всичко да е идеално, да не се чува много – много какво става. Така че, и да ги е имало, успяха да ги скрият бързичко.

- Вие вярвахте ли, че някога ще спрат да ви обгазват?

- Беше за цел да се преследва една кауза, която касае преди всичко живота и здравето на децата ни и вярвахме в това, че ще я постигнем. Защото иначе как ще вървиш, без да постигнеш тази цел? Правиш го дотогава, докато нещо се промени. Освен правенето на нещо, независимо на какъв вид, да вярваш, да бъдеш упорит дотогава, докато се реши проблемът, друг път – нямаше. След като официално не може да бъде решен по никакъв начин, междудържавно не може да бъде решен – на хората им оставаше само да бъдат упорити и докрай да дават сигнали, че ние не сме спрели да правим нещо.

- Това означава ли, че сте били оптимистично настроени?

- Как да ви кажа, това с оптимизма в онези времена ... всичко беше оптимистично, идеално, според властта, официалната тогава власт. Значи, то тогава бяха идеални условията ни за живот, семействата ни, това, което ни дава държавата. Нали, видимо нищо, абсолютно нищо нямаше основание, за което да сме недоволни. И затова този протест разтърси до някаква степен системата. Значи, аз пак ви казвам, когато имаш цел – то не е оптимизъм. Това е умениято да преследваш целта си, умениято да постигаш това, за което се бориш. Ти вярваш в него и съответно има някакъв оптимизъм в това.

Но не оптимизмът, не вярата, а това, че ще бъде непременно, че ще го постигнем и че трябва да го постигнем, защото това касае нас и децата ни, преди всичко децата ни. А когато виждате как човекът до Вас, Вашият приятел, детето на приятелите Ви се разболява, как цели семейства си вземат багажа, се замисляш. Въпросната примерно наша колежка остави тук огромна двуетажна къща, семейството заряза престижна работа, с положение някакво в обществото беше съпругът ѝ, за да оцелеят някак децата им. Заминаха в Бургас. И се доказаха хората и там, но въпросът е, че нали в един момент най-важното ти е да оцелееш и търсиш всички начини, за да го постигнеш. Част от тези начини именно е тази съпротива. Всички знаеха, че от Русе няма откъде да дойде такова замърсяване. Нашите заводи, колкото и да бълваха пушеци, нямаха такова производство.

- След като майките са били разтревожени за своите деца, как са се чувствали другите хора?

- Всички се чувстваха по един и същи начин, но просто нормалното нещо, както и сега, беше властта си мълчи. Хората не са искали да бъдат ангажирани и не са искали да си нарушат спокойствието, за да изразят по-различното си мнение или не са били пряко засегнати.

- Знаете ли за други замърсители по това време?

- По същото време такова замърсяване имаше в Свищов от отсрещния химически завод в румънския град Зимнич, само че там никой не се обади, хората просто не протестираха. В общи линии, освен в Русе, никъде другите хората не са се осмелили да кажат, че имат проблеми.

- Имаште ли близки, които са пострадали заради обгазяването?

- Лично аз роднини нямам, но тази наша колежка, тя ми беше доста близка, която се изсели. Та тези ученици, за кои-

то ви казах, това семейство, то беше много фрапиращ случай, те бяха и в затруднено социално положение.

Възраст – 54 год., висше образование, библиотекар.
Февруари 2012 г.

Интервюто е проведено от Аксел Хамзов и Силвен Иванова.